

BURII LA ADAMCLISI ?

RADU FLORESCU

Lucrările de restaurare și amenajare muzeistică întreprinse, încă din anul 1960, la monumentul triumfal al lui Traian, *Tropaeum Traiani*, de la Adamclisi, au generat o adevărată recrudescență a preocupărilor științifice legate de acest stilp de hotar al istoriei poporului nostru. Monografiile și albume, relevee riguroase și proiecte de conservare și restaurare, articole, note, controversate și polemice au ținut trează atenția publicului larg și a specialiștilor, contribuind la mai buna cunoaștere a venerabilului și impunătorului vestigiu.

Cum era și normal, încercările de exegeză a reliefulor istoriate care-l împodobesc, au cunoscut, la rîndul lor, o anumită înviorare. Față de vechile ipoteze, datorate mai ales unor învățați germani — Cichorius, Furtwängler¹ — care vedeau în coaliția de transdanubieni de pe metopele monumentului populații din alte vremuri (sec. I e.n., sec. IV e.n.) decît cea a războaielor dacice ale lui Traian, Florea Bobu Florescu², pe temeiul unor comparații etnografice anacronice — așa dar nemetodice — a încercat să argumenteze dacismul exclusiv al luptătorilor, adversari, romanilor figurați pe metope. Această ipoteză exclusivistă și exagerată, a provocat, pe bună dreptate, reacția altor învățați — I. I. Russu, Gabriela Bordenache³ — care au atras atenția asupra prezenței unor elemente indubitabile nedacice printre detaliile de caracter etnografic ale figurilor de pe Columnă.

Dar cea mai importantă contribuție în acest sens a adus-o prof. Radu Vulpe, care nu s-a mulțumit numai să critice ipotezele anterioare sau să

¹ A. Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen. Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien*, în *Abhandlungen der bayerischen Akademie*, I.CI., III Abhd., vol. XXI, Leipzig-Berlin, 1896, p. 42-77; C. Cichorius, *Die Reliefs des Denkmal von Adamklissi*, în *Philosophisch-Historische Beiträge Curt Wachsmuth zum sechszigsten Geburtstag*, Leipzig, 1897.

² *Monumentul de la Adamclissi, Tropaeum Traiani*, ed. II, Buc. 1961.

³ Gabriella Bordenache, Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamclissi, Tropaeum Traiani*, Dacia, NS, 4, p. 595; I. I. Russu.

sublinieze unele observații mai mult sau mai puțin concludente, ci a încercat chiar să construiască o exegeză completă, istorică și etnografică a (de fapt) elementului germanic și contribuției acestuia în luptele dintre daci și romani, din iarna 101–102, în Moesia inferioară.

Teoria aceasta nouă, complexă, cu caracter de edificiu logic, a fost expusă succesiv în trei articole⁴ și într-un pasaj din vol. II al sintezei *Din istoria Dobrogei*⁵, aceste materiale întregindu-se reciproc. Punctul de plecare este celebrul pasaj al scrisorii pe ciupercă, din Dio Cassius (LXVIII, 8), pe care prof. R. Vulpe îl interpretează ca pe un avertisment cominatoriu, un act dușmănos al burilor și aliaților lor față de romani. Analizând apoi scenele Columnei, el regăsește scena soliei cu scrisoarea pe ciupercă, împreună cu Cichorius, în scena IX, aceea a călărețului pe catir căzut în fața împăratului.

În continuare, sintetizând informațiile din izvoarele literare, schițează în linii largi, istoria Burilor, de la stabilirea lor în spațiul dintre Dunărea mijlocie și Carpații nordici, odată cu quazii și marcomanii, trecând prin episodul expansiunii lor către Tisa – adică spre granița dacică – apoi prin eventuale ciocniri cu dacii, pentru a conchide că, în vremea războaielor lui Traian cu dacii, burii erau singura forță politică și militară – probabil o coaliție de triburi condusă de elementul suebic de la care i se trăgea și numele – capabilă și, de altfel, și interesată să se alieze cu dacii lui Decebal împotriva pericolului comun pe care-l reprezentau romanii. Analizând apoi condițiile generale ale teatrului de război, arată că doar popoarele din nordul și estul Daciei scăpaseră influenței romane sau o suferiseră mai mult nominal, așa încât puteau fi folosite de daci în cadrul unei coaliții războinice împotriva romanilor, pentru o lovitură în sudul Dunării, pentru a crea un al doilea front.

Plecând de la aceste premize istorice, prof. R. Vulpe încearcă apoi explicarea prezenței predominante a unor luptători germanici pe relieful monumentului triumfal de la Adamclisi, tocmai prin participarea burilor la campania daco-sarmato-bură, de data aceasta împotriva romanilor din Moesia inferioară, încheiată cu victoria romanilor și ridicarea – la șapte ani mai târziu – a monumentului triumfal care comemora această victorie. Cu acest prilej sesizează și nepotrivirea dintre desfășurarea narațiunii sculptate de pe Columnă și aceea de pe monument. Argumentând comparativ, conchide că Columna, a fost executată mai târziu, după schițe sumare și urmărind o tematică în care accentul principal cădea pe activitatea împăratului și nu pe raportarea fidelă a desfășurării războaielor în toate amănunțele lor – acțiuni, tipuri, peisaje, etc. Lipsa acestor populații dintre figurile Columnei s-ar explica prin lipsa de importanță pe care au avut-o în raport cu figura centrală – împăratul Traian și cu aproximația informației artiștilor care au executat relieful. Totuși, la o analiză mai sensibilă, profesorul Vulpe consideră că este posibil să se distingă patru scene

⁴ *Les Bures alliés de Décébale dans la première guerre dacique de Trajan, Studii Clasice*, 5, 1963, p. 223–247; *Dion Cassius et la Campagne de Trajan en Mésie Inférieure, Studii Clasice*, 6, 1964, p. 205–232; *Capturarea scrisorii lui Decebal, Sargetia*, 4, 1966, p. 75–96.

⁵ p. 87.

în care elemente germanice luptă de partea dacilor : prima este aceea a călărețului căzut (scena IX), a doua este scena primei bătălii, desfășurată în preajma taberei de care, din campania moesică (XXXVIII), unde printre luptătorii daci, se distinge unul cu pieptănătura și costumul diferit de ale celorlalți ; a treia este scena primei solii dacice (XXVII), în cadrul căreia se distinge „buri, daci nordici și călăreți sarmați” ; în sfârșit, a patra este scena soliiilor populațiilor barbare (C), învecinate cu teatrul de luptă, care la începutul celui de al doilea război vin să aducă împăratului, aflat la Drobeta unde tocmai inaugurase podul peste Dunăre, asigurarea fidelității și neamestecului lor.

Pentru a încheia, prof. Vulpe explică absența oricărei menționări a burilor în izvoarele scrise privitoare la campania moesică a lui Traian prin caracterul rezumativ al pasajelor în care campania amintită este menționată.

Construită cu logica și erudiția bine cunoscută ale învățatului profesor bucureștean, ipoteza rezumată în rîndurile anterioare, la o examinare mai atentă a izvoarelor se dovedește însă, a avea un caracter pur conjec-tural, fără să se poată sprijini pe niciun element concret din izvoarele antice fie ele literare, fie monumentale.

Astfel, dacă ne referim la izvoarele literare, adică în primul rînd la Dio Cassius (sau, mai precis, la epitomatorii săi, Zonaras și Xifilinos) încă de la Krumbacher⁶ este cunoscut procedeele de alcătuire a textului rezumat, prin excerpte juxtapuse, adesea chiar fără respectarea ordinii cronologice. Dar dacă acesta este rezultatul criticii filologice, o critică istorică, procedînd prin compararea informațiilor apărînd în diferite locuri, regrupate pe realități istorice – evenimente, formații politice, populații, locuri, personalități, instituții – nu s-a încercat încă. Este evident că un asemenea studiu ar depăși cadrul comunicării de față. Vom ține seama totuși, în cele ce urmează, de acest principiu, fie și numai pentru realitățile de care ne vom ocupa.

Dacă facem abstracție de Ptolomeu⁷ are, după părerea prof. Radu Vulpe⁸, își bazează relatarea pe o confuzie fundamentală și pe informații indirecte, cele mai vechi știri despre buri le avem de la Tacit, care în *Germania*, scrie textual „În spate, marsignii, osii, burii închid spatele marcomanilor și quazilor ; dintre aceștia marsigni și burii sînt considerați suebi, datorită dialectului și formelor de cultură”⁹. M-am îndepărtat intenționat de tradiția traducerilor literare în citatul de mai sus, întrucît termenii înșiși ai originalului, considerați în context, mi-au impus-o. În adevăr, cu un capitol mai înainte, Tacit scria : „Lîngă hermunduri se află nariscii, apoi marcomanii și quazii. Forța și faima marcomanilor sînt deosebite ; pînă chiar și locurile ocupate le-au dobîndit prin vitejie, după ce odinioară i-au izgonit pe boi. Nici nariscii și quazii nu sînt mai prejos. Aceste popoare

⁶ *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527–1453), ed. 2, München, 1897, p. 370.

⁷ Ptolomeu, *Geografia*.

⁸ R. Vulpe, *Les Bures*, p.

⁹ Tacit, *Germania*, 43 : „Retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii manorum Quadorumque claudunt ; e quibus Marsigni et Burii sermone cultuque Suevos referunt”.

sînt ca și un front al Germaniei, ținînd tot atît cît este acoperit de Dunăre ¹⁰. Termenii specifici militari *frons* (cap. 42) și *terga* (cap. 43) indică fără nici un echivoc posibil situarea geografică a burilor în raport cu celelalte populații germanice de la Dunăre – în spatele acestora, deci la nord de ele. Cu alte cuvinte, în vremea lui Tacit, burii locuiau teritorii situate în nord-vestul Cehoslovaciei și sudul Germaniei, iar nu în nordul Ungariei de astăzi sau în Ucraina subcarpatică. Între ei și daci se aflau alte populații germanice sau iraniene – ca iazigii, și în această vreme încă nu ajunseseră la un contact direct cu strămoșii noștri.

Cele mai multe informații despre această populație suebică însă le putem culege tot din epitomele lui Dio Cassius. Și de această dată lucrurile trebuie considerate în contextul lor, critic și comparativ. Cea mai veche mențiune este fără îndoială episodul scrisorii pe ciupercă : „*i se aduse o ciupercă mare lui Traian, pe care era scris cu litere latine că atît ceilalți aliați cît și burii sfătuiesc pe Traian să se întoarcă înapoi și să facă pace*” ¹¹. Evident, anterior și succesiv, fragmentul citat cuprinde și alte informații referitoare la sosirea lui Traian pe cîmpul de luptă de la Tapae și la desfășurarea luptei de aci – sau, poate, din altă parte ¹². Față de întregul capitol (LXVIII, 8), analiza istorică poate porni de la două premise care se exclud. Ori se admite, împreună cu prof. Vulpe, că întregul capitol este compus din excerpte distanțate între ele în textul original, și în acest caz nici precizarea de timp și loc, „*Cînd Traian a pornit împotriva dacilor și se apropia de Tapae, locul unde barbarii își aveau tabăra*” a cărei caracter contras este evident, nu mai poate fi pusă în raport direct cu episodul scrisorii pe ciupercă ; Ori, dacă se atribuie fragmentului valoarea unui rezumat conștiincios și logic, fidel textului original, urmează că burii sînt legați exclusiv de bătălia de la Tapae și discuția se încheie aci.

Chiar dacă am pune sub semnul îndoielii demonstrația prof. Vulpe cu privire la compunerea din fragmente disparate, distanțate în timp și legate de fapte diferite a capitolului ¹³, să urmărim prima variantă, dată fiind sterilitatea celei de a doua. Este evident că trebuie să ne rezumăm exclusiv la formula literară în care este vorba de scrisoarea pe ciupercă. În primul rînd, textul vorbește de aducerea unei scrisori lui Traian – nu de o solie, acțiune pentru care, în alte părți, folosește un termen apropiat și lipsit de echivoc. Este de asemenea, evidentă lipsa oricărei indicații direct cu privire la apartenența burilor la tabăra dacilor sau la aceea a romanilor. Cuvîntul *parainein*, cu sens strict de a sfătui, a învăța, a avertiza nu permite interpretarea de *avertisment cominatoru* ¹⁴, sau de *act ostil* ¹⁵, pe care doar o analiză a circumstanțelor ar putea-o sprijini, ci are un caracter

¹⁰ *Id. ibid.* 42 : „*luxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Praecipua Marcomanorum gloria viresque ; atque ipsa etiam sedes puisis olim Boiis, virtute parata. Neo Narisci. Quadive degenerant. Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio tegitur.*”

¹¹ LXVIII, 8, 1,”

¹² R. Vulpe, *Dio Cassius*, cf. supra n. 4.

¹³ H. Daicoviciu, *Notes sur la première guerre dacique de Trajan*, AMN, VII, p. 109–125.

¹⁴ R. Vulpe, *Les Bures*, p. 242.

¹⁵ *Id. ibid.*, p. 230.

neutru din punctul de vedere care ne interesează. Deosebit de revelatoare ni se pare însă pomenirea burilor împreună cu alții (alte populații barbare). În adevăr, burii mai apar în încă trei episoade din izvorul de care ne ocupăm acum ¹⁶. De fiecare dată îi întâlnim menționați împreună cu alte populații — dar nici o dată cu dacii — fie expres specificate, fie denumite generic alții (halloi). S-ar părea deci că în raporturile lor cu romanii, burii s-au manifestat întotdeauna în asociație cu alte popoare învecinate. Nu există însă suficiente temeiuri pentru a admite existența unei confederații de populații ¹⁷, mai întâi pentru că în cazurile în care celelalte populații sînt numite, ele nu rămîn în mod constant aceleași, apoi pentru că în episodul păcii încheiate de Commodus ¹⁸, îi vedem suzuși, separat, unor tratamente diferite. Dar mai interesantă este apariția în episodul de care ne ocupăm a termenului *symmahoi* — tradus de obicei prin aliați — care nu se mai întâlnește în episodul păcii lui Commodus unde alții (halloi) nu este completat cu alt complement pronominal. În schimb, în episodul păcii lui Marc-Aureliu ¹⁹, termenul re apare sub forma lui verbală, pentru a desemna ajutorul armat pe care burii și iazigii urmau să-l dea romanilor ca urmare a încheierii păcii. Dacă ținem seama de faptul că războaiele dacice ale lui Traian sînt, între altele, caracterizate și de folosirea pentru prima dată — sau printre primele dăți — a *symmahiariilor*, contingentele unor populații barbare, din afara granițelor imperiului, dar din apropierea lor și acceptînd hegemonia statului roman, care luptau cu armele, costumul și în formele de organizare aborigene, ne putem întreba dacă nu cumva termenul de *symmahoi* nu trebuie tradus prin „participanți la un pact de ajutor militar reciproc cu Roma”. Consecințele pentru interpretarea textului în discuție nu mai au nevoie de explicații.

În această lumină, cel puțin tot atît de important apare și alt episod, acela al păcii încheiată de Commodus cu burii ²⁰. Într-un capitol anterior, Dio Cassius, sau mai degrabă epitomatorul lui amintește „și mai mult, cî nu se va mai război nici cu iazigii, nici cu burii, nici cu vandalii” ²¹. Apoi reia ideia păcii în capitolul următor, scriind : „Ca și burilor, care au trimis soli, Commodus le-a dăruit pacea... ; dar, apoi, după ce își sfîrșiseră forțele, a tratat cu ei, primind ostateci, iar de la buri mulți prizonieri, de la ceilalți cinsprezece mii, iar pe ceilalți constringîndu-i să jure că nu se vor stabili și nici nu-și vor mai paște vitele, la ei în țară mai aproape de patruzeci de stadii de granița Daciei” ²². Am dat mai sus o traducere nouă a fragmentului din izvorul antic, deoarece, toate cele anterioare păcătuind prin exces de literaturizare ; am simțit nevoia de a face inteligibil un text aluziv și, probabil, trunchiat după sistemul bine cunoscut. Dacă ținem seama de context însă, textul apare cu ușurință decriptat. În adevăr, în tratatul de pace sînt specificate trei populații distincte, avînd fiecare condiții

¹⁶ Dio Cassius, LXXI, 18 ; LXXII, 2 ; LXXII, 3.

¹⁷ R. Vulpe, *Les Bures*, p. 229.

¹⁸ Dio Cassius, LXXII, 3.

¹⁹ Dio Cassius, LXXI, 18 ;"

²⁰ Dio Cassius, LXXII, 3 ;"

²¹ Dio Cassius, LXXII, 2 ;"

²² Cf. supra nota 20.

specifice : prima populație, burii, trebuia să restituie mulți prizonieri ; a doua populație, nespecificată, trebuia să jure că va respecta o fișie de *no man's land* de patruzeci de stadii de la hotarele Daciei romane. Este clar deci că nu burii sînt cei înveinați cu Dacia și față de care se instituie zona de protecție. Dacă ținem seama de fragmentul din capitoul anterior, unde împreună cu burii sînt menționați vandalii și iazigii pare clar că celelalte două populații menționate ca făcînd pace cu Commodus sînt tocmai acestea, și devine plauzibilă – atît pentru temeuri de situație geografică cît și pentru temeuri de topică literară – că iazigii sînt cei care jură să respecte *no man's land-ul*.

Așadar izvoarele literare referitoare la buri nu oferă nici o informație cu privire la vecinătatea lor directă cu dacii și cu atît mai puțin cu privire la o eventuală alianță cu aceștia, în indiferent ce moment al istoriei, antichității romane. Burii apar, ori de cîte ori populațiile acestea sînt expres denumite, în asociație cu populații de la vest de Dacia, iazigi, vandali, narisci, ș.a. și nici o dată în asociație cu dacii. Mai mult decît atît, într-un episod imediat²³ următor celui al păcii lui Commodus este vorba de transferarea unui grup de daci liberi în provincia Dacia, în cadrul aceluiași acțiuni războinice, dar aceștia nu sînt asociați cu burii, așa cum este cazul pentru iazigi și vandali. Cît despre termenul de *symmahoi*, acesta ar putea fi înțeles ca desemnînd populațiile din jurul granițelor imperiului, în dependența acestuia și din rîndul cărora se recrutau trupele de *symmaharii*. Cu alte cuvinte, analiza critică, comparativă, riguroasă, a izvoarelor literare nu oferă niciun temei frumoasei construcții istorice care făcea din buri unul dintre factorii componenți ai coaliției antiromane condusă de Decebal și-i pune să coboare tocmai de la izvoarele Elbei și Oderului, de-a lungul versantului estic al Carpaților circa 1500 km., pînă în Moesia inferior.

Dar izvoarele literare nu sînt singurele care ne oferă informații, și, cel puțin în cazul războaielor dacice, cele monumentale au adus, de asemenea, un aport important. În legătură cu exegeza acestor izvoare două fapte trebuie menționate încă de la început : primul este ceea ce s-ar putea numi *servitutea literară* a încercărilor de interpretare de pînă acum, adică faptul că toți exegeții au urmărit, încă de la începutul încercărilor lor, să identifice episoade precise cunoscute din izvoarele literare, fără să se îngrijească de sintaxa internă a imaginilor și a raporturilor pe care desfășurarea continuă a narațiunii în relief le putea genera ; cel de al doilea fapt notabil este poziția naturalistă, fotografică, de pe care aproape toți exegeții de pînă acum au încercat să interpreteze Columna și Trofeul²⁴, și să le judece valoarea, ca și dezamăgirea agnostică care i-a cuprins cînd au constatat că este altceva decît o reproducere mecanică a realității istorice, fără să-și pună nici un moment problema limbajului, a *codului* figurativ, în care ele au fost redactate. De aici și prejudecata despre fidelita-

²³ Dio Cassius, LXXII, 3 :"

²⁴ În acest sens, H. Stuart Jones, *The Historical Interpretation of the Reliefs of Trajan's Column*, Papers of British School at Rome, V (1910), p. 433-461 ; Cf. R. Vulpe, *Les Bures*, p. 237.

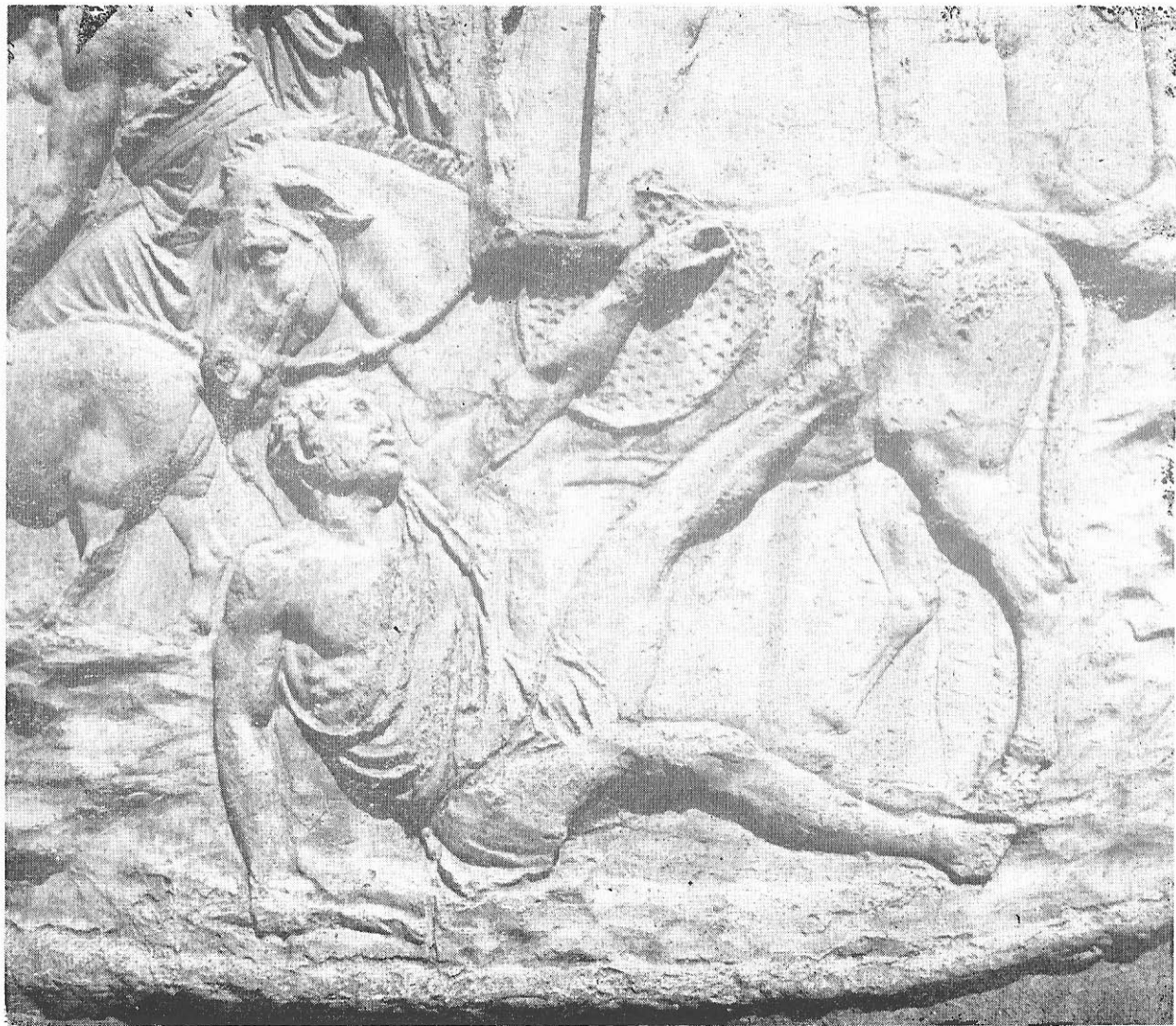

Fig. 1

Fig. 2

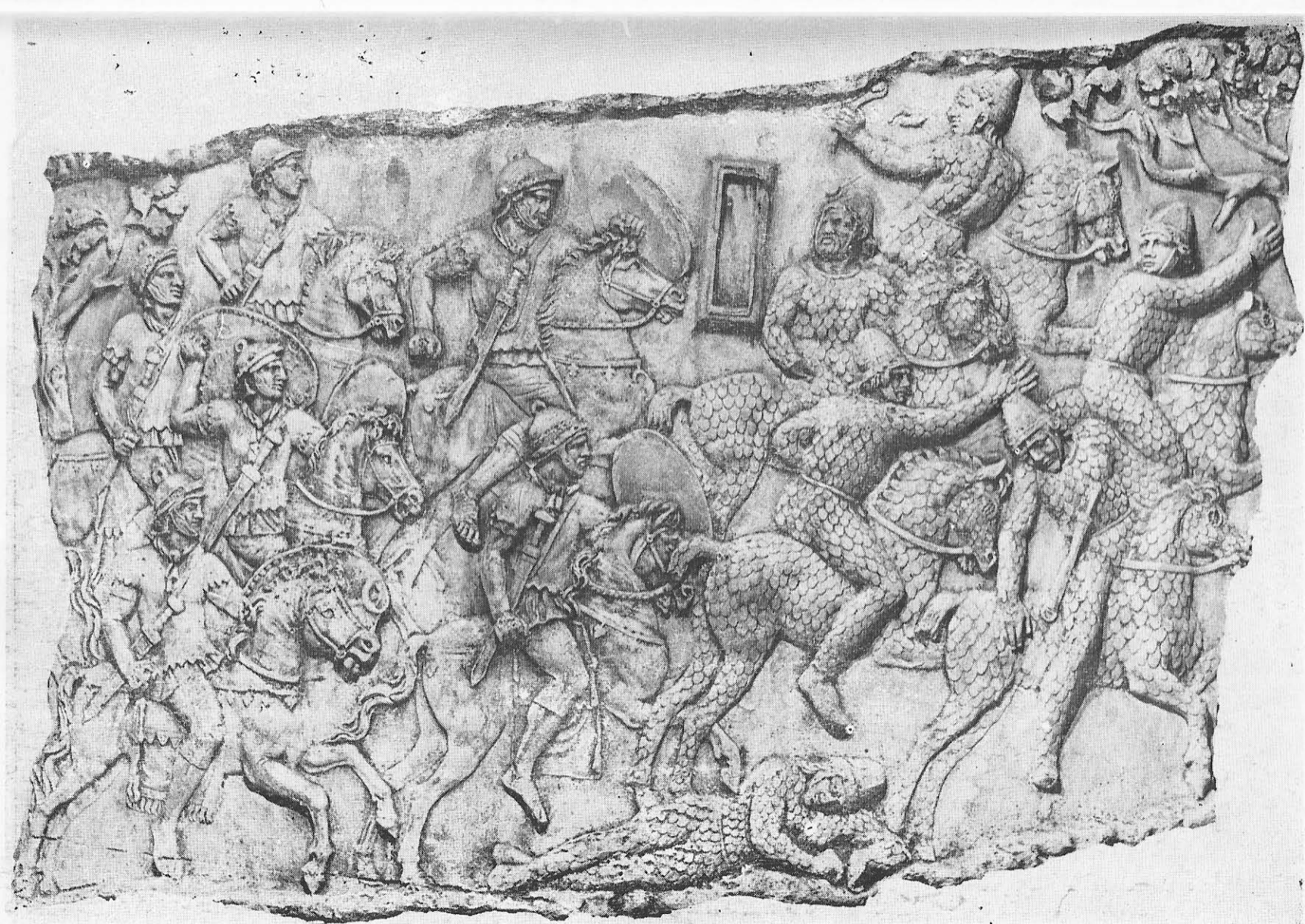

Fig. 3

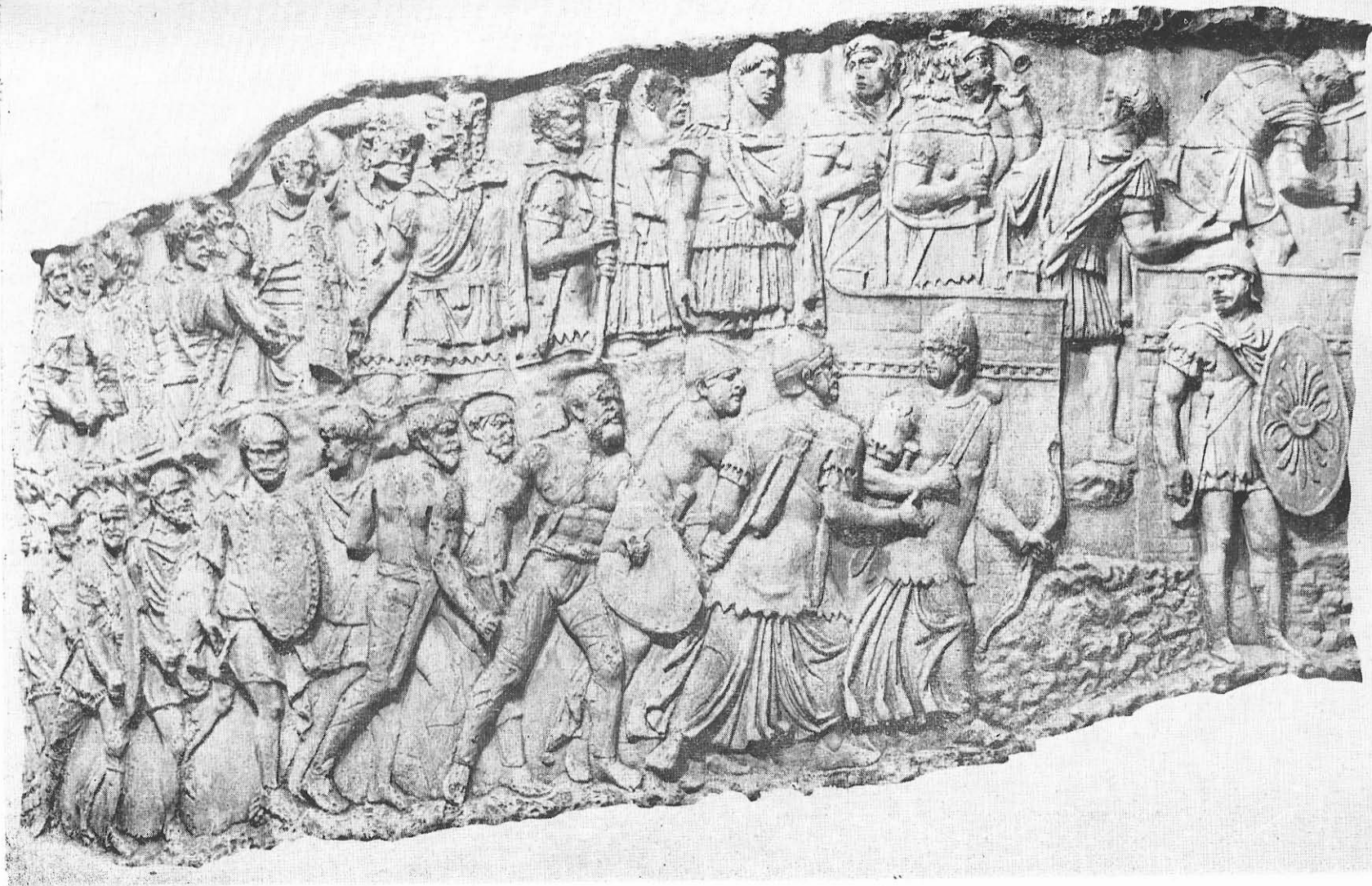

Fig. 4

tea monumentului triumfal, în comparație cu alterarea prin înfrumusețare a Columnei. În realitate sînt monumente cu temă : glorificarea entității divine *Virtus imperatoris*²⁵, temeii al cosmosului roman, al victoriilor armatelor și al păcii romane ; ambele au un model – *Comentariile Împăratului Traian* ; ambele au fost construite posterior evenimentelor comemorate – nu s-ar putea admite o dată de începere a construcției Trofeului anterioară anului 107 e.n. ; ambele sînt stilizate. Diferențele dintre ele sînt de cuprins și de stil. Astfel, în timp ce Columna povestește ambele războaie dacice, Trofeul probabil că se referă numai la campania moesică (în paranteză fie zis, orce exegeză are de ales între a adopta o ordine oarecare a metoapelor și de aici de a admite fie că reliefurile reprezintă fie ambele războaie – precum Tocilescu și Florea Bobu Florescu, fie doar campania moesică – precum Teohari Antonescu, Petersen și subsemnatul, și între a le respinge pe toate în bloc, caz în care este obligată să se refugieze într-o rezervă prudentă dar nimic nu îndreptățește afirmația că ele s-ar referi numai la a doua bătălie din Moesia, această afirmație rămînînd doar o simplă conjetură). De asemenea, Columna se înscrie în limitele iluzionismului antic prezentînd un curios sinoretism între temele și modelele clasice și cîteva modalități de redare a spațiului și a mișcării generale care țin mai de grabă de procedeele orientale și numai rareori de perspectiva piramidală, iluzionistă. Trofeul în schimb este un monument de artă provincială, cu un limbaj mai simplu și mai brutal, procedînd din cîteva modele tradiționale, transmise prin continuitatea de atelier și de caracter folcloric, adică admitînd o înființare de variante a detaliilor, ceea ce dă o evidentă spontaneitate de sentiment și sinceritate în amănunt. Dar ambele monumente „vorbesc” cîte un limbaj plastic și nu constituie un reportaj fotografic, „după natură”, a unuia sau mai multor episoade din marea înclăștare a anilor 101–106.

Evident, încercarea de decodificare a celor două monumente nu-și găsește locul în cadrul acestei comunicări. Dar în această lumină se cuvine să fie încercate analizele acelor scene care au fost anterior puse în discuție.

Astfel, pe Columnă, după prof. Vulpe, burii sînt reprezentați în patru episoade : călărețul cu „ciuperca” (scena IX), luptătorul cu costum deosebit de al dacilor în lupta de lîngă tabăra de care (scena XXXV) din campania din Moesia, cei doi luptători germanici însoțind solia de daci și sarmați (scena XXVII), în sfîrșit germanii din scena soliilor popoarelor din vecinătatea teatrului de război, venite la Drobeta să-l asigure pe împărat de fidelitatea lor (scena C). Dar redarea tipului de bur nu este omogenă în toate aceste patru imagini. Astfel, în timp ce în ultimele două scene, apare tipul tradițional germanic – bustul gol, pantaloni lungi, strînși pe pulpe, sagum, păr lung pieptănat cu nodus – în prima apare acel ciudat costum – tunica prinsă pe umeri, picioarele și brațele goale, părul scurt, creț, căzînd în bucle verticale, ca o perucă – care nu prezintă nici un element germanic, dimpotrivă, lipsește acel element de port tipic nordic : pantalonii, iar în a doua, figura luptătorului presupus german, ascunsă în mare parte de cele dimprejur lasă să se distingă un element de port care este

²⁵ Ch. Gilbert Picard, *Les trophées romains. Contributios à l'histoire de la religion et de l'art triomphal à Rome*, Paris, 1957, p. 389–391.

comun și dacilor – tunica formînd falduri triunghiulare la gît. Această varietate – sau, mai bine zis, inconsecvență iconografică (sau, mai de grabă, de interpretare), ne pune, încă de la început, în fața unei probleme metodice: alternativa de a pleca în exegeză de la premiza – confirmată de altfel, de analiza statistică comparativă a reliefulor – ca narațiune sculptată a avut un limbaj, un cod unitar și în acest caz exegeza trebuie să se înscrie în limitele și parametrii lui, sau de la aceea că fiecare artist, în fiecare episod, a interpretat liber, în funcție de cunoștințele și pricepera sa, textul modelului (Comentariile lui Traian), ceea ce deschide cîmp liber confabulației în exegeză, și face orice discuție inutilă.

Alegînd deci prima premiză, trebuie să constatăm că germanii sînt reprezentați pe Columnă de douăsprezece ori (scenele XXIV, XXVII, XXXV, XLI, XLII, XLVI, C, CVIII, CXV) – de două ori prof. Vulpe considerînd că sînt de partea dacilor (scenele XXVII C). Din aceste douăsprezece (zece) ori, de zece ori sînt cu siguranță figurați ca simmahiarii ai romanilor (scenele XXIV, XXXV, XLI, XLII, LXVI, LXXII, LXX, CVIII, CXV). Dintre acestea din urmă, trei scene se petrec în timpul Campaniei din Moesia inferioară, (scenele XXXV, XLI, XLII), în alte trei sînt prezentați în asociație cu alte două corpuri de simmahiarii (scenele LXVI, LXX, CVIII): arcași și prăștiași, și încă în două în asociație numai cu cîte o unitate de simmahiarii: odată cu arcași (scena CXV), altă dată cu prăștiași (scena LXXII) – adică tot cu corpurile cunoscute din celelalte scene, amintite mai sus. Se conturează astfel un ansamblu omogen, coerent, în cele două scene, în care prof. Vulpe consideră că germanii sînt figurați de partea dacilor, fac o insolită excepție.

Dacă luăm acum, pe rînd, scenele incriminate, se degajă alte concluzii încă și mai precise și mai edificatoare. Scena călărețului cu „ciuperca” (scena IX) este extrem de ciudată. În primul rînd, personajul scenei, nu are o atitudine neobișnuită, ci o poziție dezordonată, exprimînd o mișcare violentă, o cădere; de asemenea, nu ține în mînă un obiect circular, ci mai de grabă, se ține de acel obiect circular, trîinic fixat pe spinarea fugarului. În lumina acestor observații discuția capătă o întorsătură mult mai puțin sigură și clară. În aceeași ordine de idei, reamintim că textul lui Dio Cassius nu vorbește de nici un fel de sol sau solie, ci de primirea unei scrisori. Deci nu este de loc obligatoriu ca personajul căzut lingă fugar să fie un bur, german, sau chiar un luptător din tabăra dacilor – ci pur și simplu un *simmaharius* roman, care aduce scrisoarea pe ciupercă, dacă admitem că obiectul circular de pe spinarea fugarului este în adevăr, o ciupercă. Se mai poate de asemenea remarca și faptul că pe monumentul de la Adamclisi nu apare niciun luptător cu trăsăturile caracteristice ale personajului în discuție, nu numai printre sau în asociație cu luptătorii germanici, dar nici printre barbarii reprezentați pe reliefuli, în general. În schimb se regăsesc foarte multe dintre aceste trăsături în cadrul altui grup de simmahiarii de pe Columnă: maurii lui Lusius Quietus. Aceștia poartă tunică scurtă prinsă pe umeri – fără mîneci – picioarele și brațele goale, părul scurt, pieptănat clar în etaje de bucle libice, călăresc fără șea – dar și fără căpăstru, ceea ce constituie o diferență față de personajul nostru. Ei au scuturi mici, circulare de tip *parma*, cu marginea mar-

cată, dar fără să aibă cîmpul circular umplut cu puncte. Cea mai plauzibilă interpretare ar fi deci că avem de a face cu un astfel de *simmaharius* maur, executat probabil de alt artist decît cel care a realizat relieful cu șarja grupului de mauri, și care și-a permis unele stilizări de amănunt diferite de cele din această scenă.

În ceea ce privește figura de luptător germanic (?), din bătălia de lîngă tabăra de care, din cadrul campaniei moesice, (scena XXXV) trebuie spus că exegeza prof. Vulpe este la fel de conjecturală. În adevăr, în cadrul campaniei moesice, *simmaharii* germanici, de un tip perfect caracterizat, sînt prezenți în trei scene, (scena XXXV, XLI, XLII), în toate de partea romanilor. În însăși scena bătăliei de lîngă tabara de care, ei luptă împreună cu romanii, împotriva dacilor. Luptătorul din rîndurile dacilor în care prof. Vulpe crede a putea identifica un germanic, este situat într-un plan de fund, în mare parte acoperit de figurile unor luptători din fața lui – nu se văd decît umerii cu partea de sus a pieptului, capul și un braț care ridică sabia pentru a lovi. Ceea ce se poate spune despre această figură este că poartă, cu siguranță, tunică. Nu se distinge un *sagum*, dar nici nu se poate afirma că nu îl poartă și că eventual faldurile bogate din jurul gîtului și de pe umeri nu ar reprezenta încercarea – nu prea reușită – de a figura tocmai această piesă de port. În orice caz, nici una dintre figurile clar caracterizate de germani fie ele de pe Columnă sau de pe Trofeu nu poartă tunică. Cît despre figură, aceasta este prezentată într-un evident *raccourci*. Prelungă, dar osoasă, este mai rară printre luptătorii daci, dar nu neobișnuită. În schimb, pieptănătura, cu părul adus pe frunte, tăiat drept, în „breton”, este curentă printre daci. În aceste condiții este evident necesar un mare efort de fantezie erudită pentru a vedea un german în luptătorul în discuție.

În celelalte două scene folosite de prof. Vulpe apar în schimb germani de tip perfect caracterizat. În prima, (scena XXVII) doi luptători germani apar în primul plan al unui grup de soldați romani – cum ar veni la flancul stîng al acestora – care participă la o scenă de *exhortatio*. Ei sînt totuși în exteriorul castrului în care are loc acțiunea. În stînga, deci în fața lor, este situat *suggestus*, pe care vorbește împăratul. În dreapta, adică în spate, un grup de barbari, dintre care trei sînt cu siguranță călări. Despre ceilalți cinci, în planuri acoperite de figurile din față, nu se poate spune cu siguranță dacă sînt călare sau pedestri. Toți însă poartă costumul tipic dacic, inclusiv pieptănătura cu părul adus pe frunte, și – la cei care nu acuză o calvație evidentă – tăiat drept, cu breton. Identificarea celor la care se vede clar calul, drept sarmați²⁶ nu are nici un temei concret, cu atît mai mult cu cît mai apar călăreți daci și în alte scene ale Columnei. Mai mult decît atît, în rîndurile dacilor nu apar luptători de alt neam și cu trăsături caracterizate, diferite de ale dacilor, decît într-un singur caz – lupta din jurul carelor din campania moesică (scena XXXII, XXXV) și în acest caz sarmații, roxolani sînt clar indicați de portul catafractei. Ar fi deci un caz cu totul ieșit din comun să fie prezentați sarmați cu trăsături dacice. De fapt, însă, problema nu este a acestor presupuși sarmați, ci a celor doi luptători germanici. Pe toată Columna, în nici una din scenele

²⁶ R. Vulpe, *DID*, II, p. 87.

reprezentînd solii dacice, solii nu apar înarmați. Cei doi războinici germani sînt înarmați : unul poartă scutul, celălalt este parțial acoperit, așa încît scutul nu a mai fost figurat, dar în virtutea principiului reprezentării abreviate – „*pars pro toto*” – trebuie să considerăm că amîndoi sînt reprezentați înarmați. Fără îndoială, arma ofensivă a celor doi germani nu este prezentată. Dar nici armele ofensive ale soldaților care participă la *exhortatio* nu sînt figurate. Mai mult decît atît, în nici o scenă de *exhortatio* soldații nu sînt reprezentați ca purtînd armele ofensive la vedere, chiar atunci cînd alte amănunte ale costumului lor – d.e. diagonală (balteus) – indică evident că le au. În sfîrșit planurile pe care sînt situați solii daci pe de o parte, și cei doi germani pe de alta, nu coincid. Toate aceste detalii arată cît se poate de clar că cei doi luptători trebuie asociați cu trupa romană și nu cu solii daci. Fără îndoială, atitudinea dinamică a unuia dintre ei introduce o conotație care, din lipsa cunoașterii textului Comentariilor lui Traian, nu poate fi interpretată. De notat însă că ea nu corespunde altei conotații din grupul soliilor daci. Și pentru a întregi argumentația – în altă scenă de *exhortatio*, (scena XLII) făcînd parte din episodul campaniei moesice, apar, de asemenea, doi luptători germanici, din nou *pars pro toto*, într-o poziție similară cu aceea din scena în discuție. Este deci evident că scena *exhortatiei* trebuie inclusă printre acelea în care sînt reprezentați simmahiarii germanici și nu considerată ca atestînd existența unor aliați germanici ai dacilor.

Negreșit, cea mai dificil de interpretat rămîne scena soliilor venite la Traian, la Drobeta, imediat după inaugurarea podului peste Dunăre (scena C). Se impun cîteva observații preliminare : dacă ținem seama de cele discutate mai sus, ar urma că această scenă a rămas singura, din douăsprezece, în care luptători germanici ar fi reprezentați în calitate de aliați ai dacilor ; Între cei patrusprezece barbari figurați în această scenă, nici unul nu are trăsături tipice de dac, sau mai propriu-zis, niciunul nu-i lipsește trăsăturile care să-i diferențieze de dacii propriu ziși, așa cum aceștia sînt caracterizați în celelalte scene în relief de pe Columnă ; în sfîrșit, printre cei patrusprezece barbari, se pot distinge patru tipuri, dacă elementele de port – niciunul dintre aceste tipuri, poate cu excepția unuia singur, nu este reîntîlnit în celelalte scene de pe Columnă în asociație cu dacii. Trebuia de asemenea remarcat că toți barbarii sînt reprezentați în costum de călătorie, fără arme, ceea ce determină unele dificultăți de interpretare. Dacă îi analizăm pe rînd, primii și cei mai numeroși – șase personaje – sînt germanicii clar caracterizați, cu bustul gol, pantaloni strînși pe pulpe, sagum și părul pieptănat cu nodus. Așa cum s-a văzut au fost curenți întîlniți pe Columnă ca simmahiarii ai romanilor, atît anterior (scenele XXIV, XXVI, XXXV, XLI, XLII, LXVI, LXX, LXXII) cît și după scena în discuție (scenele CVIII, CXV). Alt grup – de numai doi indivizi – este reprezentat de purtătorii de sagum, cu păr scurt, buclat, încins de o diademă – restul corpului fiind acoperit de alte personaje din planurile anterioare. Nu este de loc hazardat să încercăm identificarea acestora cu prăștiașii întîlniți ceva mai înainte, în asociație cu simmahiarii germanici și la care se reîntînesc – în afară de altele – cele două trăsături menționate mai sus. Trebuie spus că acești prăștiași apar atît în sce-

nele anterioare (scena LXVI, LXX, LXXII) celei în discuție cît și una succesivă (scena CVIII) acesteia. De asemenea trebuie spus că cel puțin una dintre trăsături — diadema — nu se mai întilnește la alți luptători barbari din tabăra romană, sau din aceea dacică, sau romani. Cel de al treilea tip, reprezentat prin trei personaje, este caracterizat de portul unei tunici lungi, peste care este îmbrăcat un pieptar de piele, segmentat. Părul scurt și buclat face cunună și, cel puțin într-un caz, este acoperit de o calotă. Singurii purtători de tunici lungi sînt simmahiarii arcași, care apar în asociație cu germanicii și prăștiașii în scene atît anterioare (scenele LXVI, LXX) cît și posterioare (scenele CVIII, CXV) celei în discuție. De sigur, în aceste scene în care arcașii poartă *lorica squamata* și coif conic segmentat, pieptarul și calota, sau pieptănătura nu mai sînt vizibile.

Așa dar, trei dintre grupurile reprezentate în această scenă pot fi identificate cu simmahiarii romanilor, apărînd atît în scene anterioare cît și posterioare celei în discuție. Al patrulea grup este un grup de trei călăreți, purtînd tunici lungi — pînă la jumătatea pulpei, ne mai întilnite pînă acum la daci, pantaloni lungi, strînși pe glesne, încălțări moi, sagum și o acoperitoare de cap rigidă, tronconică. Ni se dă și o indicație cu privire la ornamentul lor, fiind figurată o tolbă de săgeți cilindrică. Un singur element caracteristic, diferențial, pentru acest grup prezintă relative asemănări cu elemente ale altor tipuri de barbari figurate pe Columnă: coiful conic, cu obrăzare ale catafractariilor din episodul moesic (scenele XXXII, XXXV), (aliați ai dacilor) și coiful conic cu obrăzare a doi luptători caracterizați de alte elemente de port curat dacice și luptînd cu marele cosor curbat de luptă, dintr-o scenă de capturare a unor luptători de la sfîrșitul narațiunii în piatră (scena XCLI). Așa cum se vede, analogia nu este perfectă, iar alte elemente de asemănare, caracteristice — tolbă, d.e. — lipsesc. Concluzia nu poate fi decît aceea că în scena respectivă este vorba de fapt de prezentarea contingentelor de simmahiarii, pe care îi cunoaștem, din scenele din primul război și pe care îi vom reîntilni și în unele dintre cele care urmează. Unul singur — dintre cele patru grupuri — prezintă vagi asemănări cu grupuri de luptători nedaci, dar aliați cu dacii. Dacă ținem seama de faptul că unul dintre aceste grupuri din urmă este cu mare probabilitate acela al sarmaților roxolani, am putea avansa ipoteza că în toate cele trei cazuri avem de a face cu grupuri mai mult sau mai puțin sarmatice, dintre care unul luptă din partea romanilor — eventual iazigii ? — iar altele două sînt aliate cu dacii. Urmează deci că nici în scena soliilor de la Drobeta germanicii nu sînt reprezentați în calitate de aliați ai dacilor ci în aceea de simmahiarii ai romanilor și cu aceasta este clar că pe Columnă germanicii apar *numai de partea romanilor*.

Analiza de pînă acum a izvoarelor literare și a reliefulurilor Columnei lui Traian nu permit să se mai vorbească de participarea unui contingent germanic alături de daci, în luptele împotriva romanilor și cu atît mai puțin să se identifice acest contingent drept buri și să fie localizată participarea lui la episodul moesic. Este așadar clar că reliefulurile monumentului de la Adamclisi, pe care luptătorii germanici, adversarii romanilor predomină, nu prezintă o diferență ci o flagrantă contradicție față de cele ale Columnei. Cum se explică acest fapt istoric ?

Nici locul nici timpul nu ar permite o încercare completă de exegză. Cîteva sugestii se pot totuși desprinde din considerarea problemei în ansamblul istoriei imperiului roman la gurile Dunării și din comparația dintre monumentele contemporane și înrudite.

Este necesar, mai întii, să ținem seama de circumstanțele în care monumentul a fost înălțat: primul dintr-o serie de manifestări plastice de caracter triumfal (între care mai trebuie pomenite Columna, 110–113, marea friză din For – dată necunoscută –, arcul de triumf de la Benevento, post 114) ilustrînd doar un episod din războaiele dacice, destinat să fie realizat de o echipă de meșteri provinciali, cu o relativă sărăcie de mijloace artistice. Ipoteza că tocmai datorită faptului că erau artiști provinciali, adică mai primitivi, sau mai naivi, a determinat o mai fidelă redare a realității istorice, nu este altceva decît o variantă contemporană a motivului de folclor științific, apărut încă din epoca luminilor a „sălbatecului cel bun”. Aulic sau provincial, artistul deforma, sau, mai degrabă, sistematiza realitatea istorică reprezentată, prin faptul că selecționa și ordona faptele în raport de o anumită idee și le prezenta cu ajutorul unui limbaj plastic comportînd convenții și stilizări, în aceeași măsură în care istoricul însuși, antic sau modern, deformează sau, mai degrabă, sistematizează realitatea istorică, în raport cu o anumită scară de valori, cu anumite principii metodice și prin folosirea unui repertoriu specific de concepte, termenii verbali și formule literare.

Existența unor modele ale scenelor de pe Trofeu este plauzibilă dacă luăm în considerare faptul că apar teme plastice care se repetă, uneori pînă la identitate, alteori mai relativ, ba chiar că există perechi, apropiate ca temă, în cadrul cărora însă fiecare metopă este aproape identică cu cealaltă. (d.e. suita de semnificativi și antesignani), (metopele XII, XIII, XXVI, XL). Aceste modele și repetare dihotomică a scenelor, chiar dacă nu se acceptă gruparea în șase scene simetrice, grupate în două cicluri simetrice, propusă de mine, implică existența unei tematici. Fără îndoială această tematică trebuia să fie mai simplă, mai accesibilă decît cele ale Columnei sau ale marii frize, dar ideea centrală trebuie să fi fost aceea de *virtus imperatoris*, așa cum a arătat Charles Gilbert Picard²⁷, iar sursa de inspirație trebuie să fi fost tot *Comentariile lui Traian*, sau, dacă la data înălțării monumentului cariera încă nu apăruse, acelei idei ale împăratului, pe care acesta vroia să le exprime în text. De altfel, o anumită comunitate de inspirație se poate relativ ușor întrevădea. Astfel, pe metopele Trofeului chiar dacă, încă o dată, nu admitem ordinea propusă de mine, care oferă paralelisme frapante, se pot identifica secvențele unei șarje de cavalerie. Singura șarjă la care participă cavaleriști romani, figurată pe Columnă, este aceea din episodul moesic. Și pe Columnă, ca și pe Trofeu, adversarii sînt atît călări cît și pedestri. Mai interesantă încă este regăsirea motivului împăratului triumfător care calcă în picioarele celui un dușman doborît atît pe marea friză de For²⁸ cît și pe monument. Este însă evident, datorită faptului că pe metopa trofeului împăratul este figurat

²⁷ Cf. supra n. 25.

²⁸ R. Bianchi-Bandinelli, *Rome, le centre du pouvoir*, p. 229 și 235, fig. 255–256.

statuar (se distinge soclul) că dacă ideea este aceeași, relieful din For nu a servit direct de model celui de la Adamclisi. În aceasta din urmă regăsim mai degrabă ecouri a două teme plastice bine cunoscute în provinciile de hotar din centrul și vestul Europei. Prima este aceea care se întâlnește pe stelele funerare ale unor cavaleriști din trupe auxiliare de origine tracică : răposatul în arme, călare, zdrobește în picioarele calului un dușman învins²⁹. Cea de a doua este reprezentată de coronamentele așa numitelor coloane ale lui Jupiter³⁰, în vîrfurile cărora este situată statuia ecvestră a zeului reprezentat ca un împărat în arme, zdrobind în picioarele calului un gigant anguiped. Este aici o prețioasă sugestie cu privire la tradițiile de atelier ale meșterilor de la Adamclisi. Dacă pe lângă aceasta, mai ține seama că într-un document oficial roman – inscripția funerară a lui Ti. Plautius Silvanus Aelianus³¹ se folosește, pentru a desemna grupul de populații de origini diferite, printre care, cu siguranță, și daci, termenul nedeterminat din punct de vedere etnic de *transdanubieni*³², ne-am putea explica încă și mai bine această contradicție între cele două izvoare monumentale, precum și asemănarea dintre iconografia barbarilor de pe trofeu, cu aceia reprezentați pe altă Columnă, cea a lui Marc-Aureliu.

LES BURES À ADAMCLISI ?

L'auteur rouvre la discussion des alliés germaniques des daces, représentés sur les reliefs du Monument triomphal de Trajan à Adamclisi. Il passe, d'abord, en revue les anciennes exégèses – Cichorius, Furtwängler, Fl. B. Florescu – mais n'insiste pas, leur caducité étant un fait déjà acquis.

Il s'arrête, surtout, sur la dernière hypothèse du prof. R. Vulpe, qui croit pouvoir identifier dans les germains figurés sur les reliefs du trophée, les bures, suève habitant une région de l'Europe Centrale.

L'auteur reprend les sources littéraires, et comparant tous les passages du Dion Cassius, qui en est la principale, arrive à la conclusion que, conformément aux informations fournies par cet auteur, les Bures ne seraient pas être les voisins des daces, leur siège étant plutôt au nord du Danube moyen. En essayant aussi de préciser les termes dans les quels est décrite l'intervention des Bures dans le conflit daco-romain, il établit toujours par rapport au vocabulaire spécifique de l'ensemble des textes de Dion, que le terme de *symmachoi*, peut, tout au plus, indiquer les alliés des romains, mais ne peut guerre denominer une coalition antiromaine.

Par suite, l'auteur passe aux représentations figurées des germains sur les monuments commémorant les guerres daciennes : la Colonne Trajane et la Trophée d'Adamclisi. Il établit d'abord qu'en général les germaniques portant la coiffure à *nodus* apparaissent sur la frise de la Colonne comme les alliés des romains, combattant dans leur rangs tandis que sur les reliefs du Trophée ils sont du côté des daces.

Puis il analyse les quatre scènes de la Colonne dans lesquelles le pr. Vulpe croit pouvoir identifier des germains combattant du côté des daces. En général il constate que dans les quatre scènes les ainsi dits Bures sont représentés en trois manières diffé-

²⁹ *Aus Rheinische Kunst und Kultur*, nr. 7, fig. 7 ; J.M.C. Toynbee, *Art in Roman Britain*, Londra, 1963, nr. 82, fig. 87 ; nr. 83, fig. 92.

³⁰ S. Ferri, *Arte romana sull Reno*, p.

³¹ D. M. Pippidi, *Contribuții la Istoria Veche a României*, ed. 2, București, 1967, p. 287–328.

³² *Id. ibid.*, p. 301 : „In qua plura centum mill (ia) es numero Transdanuvianor (um) ad praestanda tributa cum coniugibus ac liberis et principibus aut regibus suis transduxit”.

rentes. En comparant les manières spécifiques pour chacune avec toutes les autres figures des barbares de la frise de la Colonne il arrive aux conclusions suivantes : le chevalier tombant avec l'objet plat et rond, peut, plutôt, être reproché des cavaliers maurs de Lusius Quietus mais il ne saurait du tout être identifié à un germain ; le combattant de la hache près des chers, ne se distingue que par quelque traits de détails des autres soldats dacés, mais on ne retrouve pas aucun de traits spécifiques aux germains, tandis que de suèves caractérisés, combattant, dans la même scène, du côté des romains ; dans les deux autres scènes apparaissent vraiment des suèves caractérisés mais il serait particulièrement difficile de démontrer qu'il sont figurés du côté des dacés ; en aucun cas il ne peuvent être considérés comme étant figurés associés à des dacés.

Toute cette analyse conduit à conclure qu'on ne saurait plus voir des barbares dans les germaniques figurés sur la Trophée et que entre les images de la Colonne et celles du Trophée il y a une contradiction flagrante sur la première les suèves à *nodus* étant figurés comme *symmachiarii* des romains, pendant que sur les reliefs de l'autre les mêmes sont représentés du côté des dacés.

Les deux monuments eussent étant des monuments à „thèse“, élevé : pour célébrer la *virtus imperatoris*, et suivant le modèle du *Commentaires* des Trajan, l'explication de cette contradiction doit être recherchée dans la différence de style, de formation et d'origine des artistes qui les ont exécuté.